

GELENEKSEL KADERCİ ANLAYIŞIN TARİHSEL İZDÜŞÜMÜ

Sözlükte “gücü yetmek, takdir etmek, belirlemek, planlamak, ölçüye göre yapmak” gibi anlamlara gelen “kader” kavramı, Sünni gelenekte “Tüm olacakları Allah’ın ezelde tayin ettiği ve zamanı geldiğinde vuku bulduğu” bağlamında kullanılmış ve aynı zamanda “Allah’ın ezeli ilmiyle bütün olacakları bilip belirlemesi” şeklinde doktrine edilmiştir.

Sözlükte “gücü yetmek, takdir etmek, belirlemek, planlamak, ölçüye göre yapmak” gibi anlamlara gelen “kader” kavramı, Sünni gelenekte “Tüm olacakları Allah’ın ezelde tayin ettiği ve zamanı geldiğinde vuku bulduğu” bağlamında kullanılmış ve aynı zamanda “Allah’ın ezeli ilmiyle bütün olacakları bilip belirlemesi” şeklinde doktrine edilmiştir. “Alın yazısı veya takdiri-i ilahî” olarak güncel dilde kullanılan bu kavram, genelde olumsuz hadiselerle maruz kaldığı durumlarda Allah’ın kararı olarak görülür. Böylece arzu

edilmeyen hadiselerin vukuunda, birey sorumluluk dışına çıkarılarak doğrudan Allah’ın ezelde belirlediği yazgının gerçekleştiği anlayışı/ inancı devreye sokularak, bir bakıma Yüce Allah sorumlu tutulur. Böylece bireyler kaderi, vicdanlarını kandırma veya acıyı dindirme aracı konumuna indirgerler.

Sünni gelenek kaderi bu minvalde yorumlarken, önce Cebriyye ve daha sonra Mutezile ekolü, sorumluluğu insana ait görüp beşerî fiilleri *kader* kavramının dışında tutmuştur. Ancak bu anlayış nedeniyle Sünni alimler

tarafından tekfirle suçlanmışlardır. Örneğin ünlü selefi alimlerden İbn Teymiyye beşerî fiillerin insan iradesiyle gerçekleştiğini savunan *kaderiyye* (Ehlü’l-kader) akımını ve Mutezile alimlerini küfür ve şirkle itham etmiş ve onlar için *kaderiyye-i müşrike* nitelemesini kullanmıştır. İmâm Mâtürîdî ise, Mutezile alimlerini ve *kaderiyyeyi*, Mecûsiler’le benzer fikirler savunmakla suçlamıştır (Mâtürîdî, *Kitâbü’t-tevhîd*, 314, 320). Klasik hadis mecmuaları arasında da benzer iddiaları görmek mümkündür (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 86, V, 407; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 16).

Kur'ân, kaderi Sünni geleneğin yüklediği anlam çerçevesinde insan iradesiyle ilgili değil, Allah'ın evrendeki yasaları için kullanmış ve bunların tesadüf veya gelişigüzel olmayıp muazzam bir denge ve düzene göre Allah tarafından planlandığını vurgulamıştır (Ahzâb 33/33; Fâtır 35/43; Rûm 30/30). Diğer bir deyişle Allah, takdir ettiği fiziki yasaları belli bir ölçü/kader çerçevesinde belirlemiştir. Bu yasalar Allah'ın sonsuz ilmi ve kudretine bağlıdır. *Sünnetullah* olarak nitelenen bu yasalarda hiçbir değişme veya bozulma olmaz.

Kökeni Hz. Osman'ın öldürülmesine kadar uzanan kaderci anlayış, özellikle Emeviler'in kuruluş yıllarından itibaren sistemleşmiş ve zaman içinde Sünni geleneğin inanç doktrinine dönüştürülmüştür. Hatta iman esaslarından birisi haline getirilmiştir. Asırlar boyu yerleşik inanç olarak kabul gören bu anlayış çerçevesinde, Müslümanlar maruz kaldıkları olumsuzlukları Allah'ın ezeldeki takdiri olarak görmüşlerdir. Özellikle hanedanın kurucusu Muaviye, şaibeli bir şekilde iktidara gelmesinin kötü izlerini ortadan kaldırmak ve iktidarını meşrulaştırmak amacıyla *kader* inancını cebri anlayış doğrultusunda yorumlamış ve hilafet makamına oturmasını, Allah'ın takdiri olduğu fikrini yaymaya çalışmıştır. Ondan sonra gelen Emevi halifeleri de aynı anlayışı sürdürmüşlerdir. Örneğin Muaviye'den sonra hilafet makamına oturan oğlu Yezid döneminde, Hz. Hüseyin'in hunharca katledilmesi bile Allah'ın takdiri olarak görülmüş ve onu Allah'ın öldürdüğü iddiaları dillendirilmiştir. Her ne kadar bazı tenkitler yapılmışsa da, kaderci anlayış Emeviler döneminde etkin bir şekilde kullanılmıştır.

"Kader" meselesini ilk kez Emevi yönetimine karşı muhaliftutumuyla bilinen Mabed el-Cühenî ortaya atmış ve eleştirmiştir.

Rivayetlere göre o, idarecilerin aşırı uygulamalarını Allah'ın takdiri olarak sunmalarını şiddetle eleştirmiş ve yaptıklarının kendi fiilleri olduğunu ifade ederek "kaderle" ilgisi bulunmadığını anlatmaya çalışmıştır. Bu muhalif tutumu nedeniyle daha sonra İbnü'l-Eş'as'ın çıkardığı isyana katılmıştır. Onun gibi aynı fikirleri savunan bir başka muhalif portre Gaylâned-Dimaşkı'dır. Bir süre devlet kâtipliği de yapan Gaylân, beşeri fiillerin insan iradesiyle gerçekleştiğini öne sürüp kaderci anlayışa karşı çıkmıştır. Bu düşüncesi nedeniyle Halife

Ömer b. Abdülazîz tarafından uyarılınca, vazgeçmiş gibi gözükmüşse de, halifenin vefatından sonra aynı fikirleri dillendirmeye devam etmiştir. Düşünceleri Horasan ve İran içlerine doğru yayılıp geniş kitlelerce benimsenmesi üzerine, Halife Hişâm b. Abdülmelik tarafından yakalanıp öldürülmüştür.

Başlangıçta bireysel olarak taraftar bulan *kaderi* anlayış, zamanla Emevi hanedanına karşı siyasal bir harekete dönüşmüştür. Ancak bu düşüncüyü savunanlar yönetimden baskı ve zulüm görünce, Basra'ya kaçıp Abbâsî ihtilaline destek vermişlerdir. Ancak Abbâsîlerin iktidara gelmesinden sonra muhalefet gerekçesi kalmayınca, bu akım Abbâsîlerin ilk asrında adeta devlet mezhebi haline gelen ve kader konusunda benzer düşüncüyü savunan Mutezile ekolü içinde daha müesses bir yapı kazanmış ve bu akım içinde erimiştir.

Şunu da belirtelim ki, İslâm'ın erken döneminden itibaren yaşanan siyasal olaylar, kısa süre sonra *kaderci* anlayışın ortaya çıkmasına müsait bir zemin oluşturmuştur. Örneğin Hz. Osman'ın öldürülmesi yeni sorunlara kapı aralamıştır. Akabinde vuku bulan Cemel vakası, Ali-Muaviye kavgası, Sıffin savaşı, tahkimnâme, Haricilerin zuhuru ve onlarla yapılan kanlı savaşlar, Hz. Ali'nin öldürülmesi, meşru olmayan yollarla Muaviye'nin iktidarı ele geçirmesi, Ali evladına yapılan zulüm ve baskılar, Kerbelâ hadisesi, Şam ordularının Medine'yi yağmalaması (Harre olayı), Emevilere direnen İbn Zübeyr'in muhasara edildiği sırada iki kez Kâbe'nin mancınıklanması ve bu hadiseler sırasında onbinlerce kardeş kanının akması, bir çok sahabinin öldürülmesi ve devamında yaşananlar... Bütün bunlar ümmetin hafızasında oldukça derin izler bırakmıştır.

Müslümanlar veya ashap değil, "fitne" baş müsebbip olarak gösterildi

Emevilerden sonra Abbâsîler iktidarı devraldı, ancak sadece aktörler değişip

zulüm aynen devam etti. Abbas oğulları Emevilere karşı eşine az rastlanır bir düşmanlık göstererek, hanedan mensuplarını ve sempatizanlarını kılıçtan geçirdiler. Muaviye ve Ömer b. Abdülazîz'in kabirleri hariç Emevi halifelerinin mezarlarını bile açık kemiklerine işkence edecek kadar öç alma duygusuyla hareket ettiler. Bu dönemde de Ali evladı çeşitli baskı ve zulümler gördü. Keza onların sempatizanları ve Mevaliye (Arap kökenli olmayan Müslümanlar) karşı düşmanca tutum devam etti.

Resûlullah'ın vefatından çok kısa süre sonra ortaya çıkan ve doğrudan ahabın dahil olduğu hadiseleri anlamakta zorlanan ikinci ve üçüncü kuşak Müslümanlar dönüp arkalarına baktıkları zaman, tıpkı bugün olduğu gibi sahabenin karışmış olduğu olayları anlamakta zorlandılar veya onlara yakıştıramadılar. Olup-bitenleri anlamaya çalışırken izahı zor

Böylece ashop arasında yaşanan tatsız hadiseler, Yüce Allah'ın ezelde takdir ettiği hadisat olarak değerlendirilmiştir.

olan meseleler için bazı sebepler arama gereği duydular. Nitekim yukarıda sayılan olumsuzlukların aktörleri olarak doğrudan Müslümanlar veya ashop değil, "fitne" baş müsebbip olarak gösterildi. Dikkat edilirse Hz. Osman'ın öldürülmesi olayı 'el-fitnetü'l-kübrâ' (Büyük Fitne) olarak isimlendirilmiştir. Keza devamında yaşanan Cemel hadisesi de yine fitneye irca edilmiş ve adeta 'ashab bu tür olumsuzluklara karışmaz ve kardeş kanı dökmez, fakat fitnecilerin kışkırtmaları sonucu bunlar yaşanmıştır' gibi bir mantıklı kurgu ortaya atılmıştır. Bu tür izahlarla geçmişi akladıklarını sanan Müslümanlar, fitne için hayali aktörler bile üretmişlerdir. Örneğin Cemel vakasının baş müsebbibi veya fitnenin mimarı olarak gösterilen İbn Sebe bunların başındadır. O, Hz. Osman'a karşı oluşan Mısır, Küfe ve Basra muhalefetini örgütleyen kişi olarak sunulur. Keza Cemel savaşının da baş aktörü olarak gösterilir. Dikkat edilirse İbn Sebe, Cemel'in baş müsebbibi olarak sunulur, fakat bu hadiseden bir yıl sonra vuku bulan Siffin'de adeta sırdaş kadem basmıştır. Zira Siffin'in günah keçisi veya müsebbibi vardır. O da, hiç kuşkusuz Muaviye ve arkasındaki Şam ordularıdır. Bu yüzden ayrıca bir fitne müsebbibi veya günah keçisi aramaya ihtiyaç duyulmamıştır.

Bütün bunlar geçmişte yaşanan tatsızlıkları uygun bir şekilde izah etmeye yönelik çabalardı. Fakat dile getirilen gerekçeler yetersiz kalınca, yeni enstrümanlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu süreçten sonra özellikle "kaderci" anlayış en önemli sığınaklardan birisi olarak işlevsellik kazanmıştır. Böylece ashop arasında yaşanan tatsız hadiseler, Yüce Allah'ın ezelde takdir ettiği hadisat olarak değerlendirilmiştir. Hatta Resûlullah bile bu iddiaya dahil edilmiş ve ileride vuku bulacak olan olayları önceden haber verdiği gibi birtakım iddialar ortaya atılmıştır. Hatta bunlar *fiten* ve *melahim* edebiyatı içerisinde hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Böylece Müslümanlar arasında yaşanan olumsuzluklar, vaktiyle Resûlullah'ın haber verdiği hadisat olarak sunulmuştur. Örneğin Hz. Osman'ın öldürüleceğini, Cemel

vakası gibi olayları önceden haber verdiği türünden iddialar dillendirilmiştir. Bir iddiaya göre Resûlullah minberdeyken Necd bölgesini kast etmiş ve "İşte fitne bu taraftadır. Şeytanın boynuzunun doğacağı yer buradadır"

şeklinde bir söz söylemiş ve o sırada Hz. Aişe'nin evinin olduğu tarafı eliyle işaret etmiştir.¹ Oysa biz biliyoruz ki, Resûlullah'ın eşlerinin odalarının hepsi

aynı taraftadır. Ancak doğrudan Hz. Aişe'nin adını kullanamayanlar, dolaylı olarak onu fitnenin müsebbibi olarak görmüşler ve üstü kapalı bir şekilde onu sorumlu tutmuşlardır. Keza Hz. Osman'ın öldürüleceği gibi bir çok iddia da bu kabil örnekler olarak kaynaklarda dillendirilmiştir.

Kaynaklarda yer bulan bu tür iddiaları, kendi siyasal çıkarı için en iyi şekilde değerlendiren idarecilerden birisi hiç kuşkusuz Muaviye'dir. Hatırlanacağı üzere o, Hz. Ali'nin suikastle öldürülmesinden sonra rakipsiz kalınca, halifeliğini ilan etmiş ve tüm Müslümanlara kabul ettirmiştir. Hilafet makamını ele geçirdiği 661 yılını, cemaat (birlik) yılı olarak ilan etmiştir. Hatta ümmetin birliğini muhafaza edebilmek için, bazı rivayetlerle siyasî hedefini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Örneğin iftirak hadisleri olarak bilinen ve adeta ümmetin parçalanmışlığını meşrulaştıran rivayet, muazzam bir işlev görmüştür. Malum olduğu üzere "Ümmetim yetmiş iki fırkaya ayrılacak bunlardan birisi kurtuluş fırkası olacak" şeklinde dillere pelesenkedilen rivayetin birtakım versiyonları vardır. Fakat bunlar arasında "Cemaatten ayrılmayanların cennete gireceği" versiyonunun Muaviye'den geliyor olması hayli manidardır. Yine bu bağlamda kendisinden sonra Resûlullah'ın Şam ordularına katılmaları için Müslümanlara öğütte bulunduğu dair şu iddia da dikkat çekicidir: "Size düşen Şam'a gitmenizdir. Çünkü Allah'ın yeryüzünde tercih ettiği yer orasıdır. Allah kullarından razı olup tercih ettiklerini orada toplayacaktır. Şayet Şam'a gitmekten çekinirseniz, o takdirde Yemen'e gidebilirsiniz. Oraya varırsanız havuzlardan içiniz. Gerçekten Allah Şam halkı için güvence vermiştir."² Ayrıca 'Ne mutlu Şam'a, Rahman'ın melekleri Şam'ın üzerine kanatlarını germiştir'³ şeklindeki rivayetler bu kabil örneklerdir. İbn Ömer'e dayandırılan bir rivayette de, Şam bölgesi toplanma yeri olarak gösterilmiştir. İddiaya göre bir adam Irak'a gitmek istediğini söyleyince, İbn Ömer neden toplanma yeri olan Şam'a gitmediğini sormuştur.⁴

Bir başka rivayete göre Hz. Peygamber 'Ya Rabbi, Şam'ımıza ve Yemen'imize bereket nasip eyle' diye dua edince, yanında bulunanlardan birisi bu temennisine "ve Necd'imize de" (Irak bölgesi) sözlerini eklemiş, fakat Resûlullah Şam ve Yemen'in adını tekrarlamasına rağmen bu ifadeyi zikretmemiştir. Hatta aynı temenniyi tekrarladığı zaman etrafındakiler "ve Necd'imize de" ifadesini tekrar zikredince, Resûlullah "Depremeler ve fitne oradadır. Ayrıca Şeytan'ın taraftarları da oradan çıkacak" şeklinde bir karşılık vermiş ve bu bölgeyi duasına katmamıştır.⁵ Keza fitnenin Necd⁶ bölgesinden çıkacağı,⁷ sonradan çıkacak fitnenin öncekini aratacağı⁸ gibi birtakım iddialar da, Sünni geleneğin Kur'an'dan sonraki en önemli referansı olarak sunulan hadîs mecmuaları arasında zikredilmiştir.

Örneğin mezkûr kaynaklardaki iddialara göre Hz. Peygamber kendisinden sonra Müslümanların fitneye düşeceklerini ve büyük felaketlerle karşılaşacaklarını önceden haber vermiştir.⁹ Hz. Osman'ın öldürüleceğinin yanı sıra Hz. Ali ve evladının başlarına gelecekleri de haber vermiştir.¹⁰ Keza fitnenin tüm Araplar'ı kuşatacağını, fitne bulaşmamış bir evin bile kalmayacağını,¹¹ Medine'deki her eve sirayet edeceğini,¹² deniz dalgaları¹³ veya kara bulutlar gibi yayılacağını ve Müslümanların birbirlerini öldüren zehirli yılanlara dönüşeceğini,¹⁴ fitne sırasında ölenlerin Cehennemlik olacağını, bu kargaşa ortamında dilin kılıçtan daha keskin hale geleceğini,¹⁵ yaklaşık 300 kişinin fitneye karışacaklarını dile getirmiş, hatta bunların baba adları dahil kabile kabile isimlerini saydığına¹⁶ dair iddialar dillendirilmiştir.

Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber sadece çıkacak fitneyi değil, yaşanacak bütün talihsiz olayları bile önceden haber vermiştir.¹⁷ Örneğin "Hâriciler" diye bir gurubun ortaya çıkıp Hz. Ali'ye düşman olacaklarını haber vermiştir.¹⁸ Hatta onları Kur'an okuyan, ancak okuduklarının gereğini yapmayan ya da hızla İslâm'dan uzaklaşan topluluk olarak nitelemiş ve nerede kısırılırlarsa öldürülmeleri gerektiğini emretmiştir.¹⁹ Bir başka rivayette ise 'Haricileri Cehennem köpekleri' olarak nitelemiş ve gök kubbe altında öldürülenlerin en şerhileri olduklarını, buna mukabil onların öldürdükleri Müslümanları ise en hayırlıları olarak nitelediğine dair rivayetler nakledilmiştir.²⁰

Benzer şekilde Ümeyye oğullarını yeren rivayetlerin dillendirildiğini görüyoruz. Örneğin Şamlılar'ın helal olmayan kanı dökecekleri, Müslümanların mal ve çocuklarına zarar verecekleri,²¹ hilafetin Şam'a geçtiği zaman büyük olaylar ve bunalımların yaşanacağı, o zaman kıyamet saatinin yaklaşacağı gibi iddialar²² bunlardan

bir kaçıdır. Hatta Hz. Peygamber'in Şam'a dönerek def-i hacet giderdiği iddiası da bu kabil bir örnek olarak görülebilir.²³

Tüm bunların yanı sıra Resûlullah'ın Abbâsî devletinin kurulacağını önceden haber verdiği,²⁴ onları kast ederek Horasan'dan siyah bayrak açacak bir kavmin çıkacağını, bu kavmin önünde hiçbir kuvvetin duramayacağını ve Kudüs'e kadar ilerleyip buraları fezailine yönelik bir dizi rivayetler de zikredilmiştir. Bir iddiaya göre, Hz. Peygamber kargaşa döneminde pasif tutum takınılarak iktidarın ümmet hakkında vermiş olduğu kararı kabullenmeleri gerektiğini öğütlemiştir.²⁵ Bu süreçte sabırlı ve tahammülkâr davranarak²⁶ gerekirse toplumdan uzaklaşıp yalnızlığa çekilmeyi²⁷ tavsiye ettiği söylenir. Bunlara ilaveten Hz. Peygamber'in Mekke'de doğacağı, Medine'ye hicret edeceği ve idari mirasının (mülkünün) Şam'da devam edeceği türünden rivayetler bile hadîs mecmuaları arasında zikredilmiştir.²⁸ Keza "Ümmetim arasında daima Allah'ın emrini yerine getirmekte sebatkâr davranan, kendilerini yalanlayanların ve muhaliflerinin zarar veremeyeceği bir ümmet vardır. Onlar kıyamet kopuncaya kadar var olacaklar ve hep hakikat üzerinde sabit kalacaklardır"²⁹ iddiası da, benzer gayeye matuf bir iddiadır.

Kısaca söylemek gerekirse her gurup, siyasî akım veya fırka kendisine göre bir rivayet ortaya atıp kendi meşruluğunu kabul ettirmeye çalışırken, aynı zamanda muhatap veya düşman olarak gördüğü tarafı yeren rivayetler dillendirmiş ve böylece korkunç bir rivayet enflasyonu ortaya çıkmıştır. Fakat bunların en kötüsü ve talihsiz olanı ise, mezkûr iddialara Allah ve Resûl'ünün isminin karıştırılmasıdır. Hâlbuki Kur'an yorumu meydan vermeyecek kadar açık bir şekilde, Allah'tan başka hiçbir kimsenin gaybı veya gelecekte olacakları bilemeyeceğini vurgulamıştır. Örneğin ilgili âyetlerin bir kısmında şu mesajlar yer almaktadır:

Göklerde ve yerde bulunanların hiçbirisi gaybı bilmez. Sadece Allah bilir. Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.³⁰

Elbette Allah göklerin ve yerin bütün gizliliklerini bilir. O, kalplerde gizlenen niyetleri çok iyi bilir...³¹

Allah göklerin ve yerin gizliliklerine dair her şeyi bilir. O, bütün yapıp ettiklerinizi görmektir.³²

Gün gelecek, Allah bütün peygamberleri huzurunda toplayıp, 'Tebliğ ettiğiniz din hususunda ümmetiniz sizden sonra nasıl bir tavır takındı?' diye soracak. Onlar 'Rabb'imiz! Bizim bu konuda bir bilgimiz yok. Bizden sonra olup-bitenleri en iyi sen bilirsin' diye karşılık vereceklerdir.³³

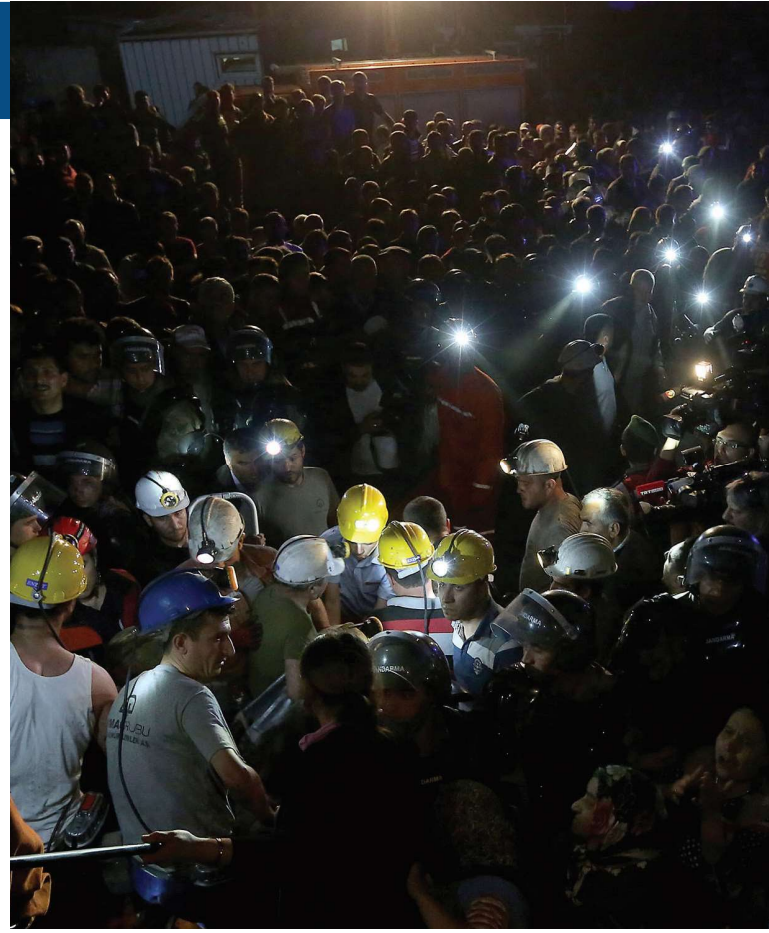
Ey Peygamber! Müşrikler sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. Onlara "O Rabbimin bileceği bir iştir. Onun vaktini sadece o bilir" de. Kıyametin ne zaman kopacağını ne yer ne de gök (ehli) dayanabilir. O size ansızın gelir. Sanki sen onu biliyormuşsun da gizliyormuşsun gibi sana soruyorlar. Sen onlara tekrar hatırlat ki, "Kıyametin ne zaman kopacağı Allah'ın bileceği bir iştir." Müşriklerin çoğu bunu anlamıyor.³⁴

Ey Peygamber! Bazıları sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyor. Sen onlara "O sadece Allah'ın bileceği iştir" de. Üstelik sen kıyametin kopacağını nerden bileceksin. Belki de çok yakındır.³⁵

Çeşitli fırka ve gurupların yanı sıra Şamli ve Iraklıların birbirileri lehinde veya aleyhinde uydurdıkları rivayetler,

daha sonradan kaynaklara girmiş ve bunlar doğrudan Resûlullah'ın ihbarı olarak sunulurak Sünni geleneğin en önemli referansları olarak kabul görmüştür. Hâlbuki bu tür iddiaların sonradan üretildiğini ilk haykırınlardan birisi Zührî'dir. Nitekim o, rivayetlerde isnad geleneğini başlatmış ve her kim Hz. Peygamber'e bir söz isnat ederse, bunu kaynağıyla birlikte nakletmesi gerektiği ölçüsünü getirmiştir.³⁶ Ne ki, kısa süre sonra bu mâniaya da çözüm bulunmuş ve bu sefer belli isnad zincirleri oluşturularak iddialar meşru bir zemine çekilmeye çalışılmıştır. Bu hususa dikkat çeken Juynboll, hicrî birinci yüzyılda büyük bir isnad ordusunun oluşturulduğuna ve özellikle uzun süre yaşamış olan Enes b. Mâlik'in isminin

Nitekim henüz çok yakında vuku bulmuş olan Soma'daki maden ocağı faciası, dile getirdiğimiz hususun tipik bir örneğidir

adeta sığınılacak bir liman gibi istismar edildiğine dikkat çekmiştir.³⁷

Yukarıda anlatılanlara bakıldığında, dile getirilen iddiaların arka planındaki en önemli muharrik unsurlardan birisinin kaderci anlayış olduğu hususu, kolayca fark edilir. Böylece Müslümanlar arasında zuhur eden talihsiz olayların ezelde takdir edildiği,

hatta zaten Resûlullah'ın da bunları haber verdiği gibi içi boş bir anlayış yaygın kabul haline gelmiş ve bu uğurda dillendirilen iddialar, doğrudan Allah ve Resûl'üne

isnad edilerek geçmiş Müslümanlar sorumluluk alanı dışına çıkarılmıştır. Vahim olanı ise, geleneksel kaderci anlayışın bu hakim yüzünün, günümüzde de hala baskın bir inanç doktrini olarak geniş kitlelerce kabul görmesidir.

Hiç kuşku yok ki, Allah olumlulukları ve olumsuzlukları evrendeki yasalara göre ve de herkese eşit kurallar çerçevesinde belirleyip bir düzen çerçevesinde var etmiştir. Bireyler bu yasalara göre tedbirler alarak olumsuzlukları minimize ederler. Nihayetinde alınan tedbirler takdiri bozamaz, fakat maruz kalınacak kötü akıbeti en aza indirebilir. Bu husus "takdir gelir tedbiri

bozar, fakat tedbir takdiri bozmaz” şeklinde formüle edilmiştir. Diğer bir deyişle ne derece hassas davranılır veya güvenilir tedbirler alınır, bireyler o ölçüde fiziki yasaların olumsuzluğundan kendilerini kurtarırlar. Fakat alınan tedbirler yüzeysel kalırsa, bu durum takdir değil, bireylerin zaafı veya tedbir aldıklarını sandıkları vehimleri olur. Nitekim henüz çok yakında vuku bulmuş olan Soma’daki maden ocağı faciası, dile getirdiğimiz hususun tipik bir örneğidir. Gelişmiş ülkeler, maden ocaklarındaki tehlikelere karşı azami titizlik gösterip tedbirler aldıkları için, takdir olarak belirlenen yasaların olumsuzluklarını asgariye indirmeyi başarmışlardır. Bu nedenle benzer kazalarda bizdeki kadar can kaybı yaşanmaz. Keza Japonya’da depreme karşı azami önlemler alındığı için can kaybı olabildiğince az olur, buna mukabil gelişmemiş ülkelerde benzer tedbirler alınmadığı için daha hafif ölçekli bir kaza veya depremde, binlerce insan ölüme mahkûm edilir. Soma’daki maden ocağında yaşananlar, kuşkusuz Allah’ın ezelde belirlediği yazgının bir neticesi değil, insandan kaynaklanan zaafıdır. Diğer bir deyişle yüzeysel tedbirler alındığı için yüzlerce can kaybı yaşanmıştır. Fakat insanlar bu durumu kaderin bir cilvesi olarak görüp “takdir-i ilahî” ön kabulüyle doğrudan Allah’a fatura edebilmektedirler. Böylesi bir kaderci anlayış belki acıları azaltılabilir, fakat gerçekleri hiçbir zaman değiştiremez, ya da sorumlu olanlar bu sayede mesuliyetten kurtulamazlar.

Son olarak şunu da belirtelim ki, şayet *kader* Allah’ın evrendeki fiziki yasaları belirlemesi bağlamında kullanılacaksa elbette ki iman konusudur. Fakat klasik Sünni geleneğin savunduğu bağlamda ezeldeki yazgının vakti-saati geldiğinde vuku bulduğu ve bireyin herhangi bir sorumluluğunun olmadığı şeklinde formüle edilen cebri anlayış çerçevesinde dillendirilecekse, iman esaslarını içeren maddelerden birisi olarak görülemez.

Sünni gelenekte hayır ve şerrin Allah’tan geldiği şeklinde sistemleştirilen ve bu bağlamda kötülükler karşısında adeta içi boşaltılarak vicdani sorumluluktan kurtulma aracı ya da avantajına dönüştürülen kader telakkisi, yüzyıllar boyu devam etmiştir. Her ne kadar bireyler üzerlerine düşeni yerine getirmeyip sorumluluğu Allah’a ırca etmekle kendilerini sorumluluktan kurtardıklarını düşünmüşlerse de, bu inancın psikolojik tatminden öte hiçbir anlam ifade etmediğini belirtmeliyiz. “*Men Amene Bil Kaderi, Emine Minel Kaderi*” şeklinde formüle edilen bu telakkinin, aslında çekilen acıyı azaltan bir avantudan başka bir şey olmadığını unutmamak gerekir. Oysa hayır

ve şer hayatın içinde vardır. Bireye düşen ise, şer olarak gözüken olumsuzluklara karşı tedbirler almaktır. Birey üzerine düşeni yerine getirmeyip sorumluluğu Allah’a havale ederek hiçbir zaman mesuliyetten kurtulamaz. Kaldı ki, böyle bir anlayış İslâm inancıyla bağdaşmaz.

Notlar

1. Buhârî, *Farzu'l-hums*, 4.
2. Ebû Dâvûd, *Cihad*, 3.
3. Tirmizî, *Menâkıb*, 74.
4. Tirmizî, *Menâkıb*, 67.
5. Buhârî, *Fiten*, 16; İstiska, 27; Tirmizî, *Menâkıb*, 74.
6. Buhârî, *Fiten*, 16; Müslim, *Fiten*, 45, 46, 47, 49, 50.
7. Buhârî, *Fiten*, 16; Talak, 24; Müslime, *Fiten*, 16, 45.
8. Buhârî, *Fiten*, 6.
9. Ebû Dâvûd, *Mehdi*, 1.
10. İbn Kesir, *Kitâbumu'cizârtü'n-nübüvve*, 297.
11. Ebû Dâvûd, *Fiten ve melâhim*, 3; İbn Mâce, *Fiten*, 12.
12. Müslim, *Fiten*, 3.
13. Buhârî, *Fiten*, 17; Müslim, *Fiten*, 7.
14. İbn Hanbel, III, 478.
15. Tirmizî, *Fiten*, 16.
16. Ebû Dâvûd, *Fiten*, 1.
17. Buhârî, *Fiten*, 2, 5; Müslim, *Fiten*, 6.
18. İbn Kesir, *Kitâbumu'cizârtü'n-nübüvve*, 314.
19. İbn Mâce, *Sunne*, 12.
20. İbn Mâce, *Sunne*, 12.
21. Müslim, *Zekât*, 156.
22. Ebû Dâvûd, *Cihad*, 35.
23. Buhârî, *Vudu*, 14; Tirmizî, *Tahare*, 7.
24. İbn Kesir, *Kitâbumu'cizârtü'n-nübüvve*, 377.
25. Ebû Dâvûd, *Fiten*, 3.
26. İbn Mâce, *Fiten*, 10.
27. Buhârî, *Fiten*, 14; İbn Mâce, *Fiten*, 13.
28. Dârimî, *Mukaddime*, 2.
29. Buhârî, *Tevhid*, 29.
30. Neml 27/65.
31. Fâtır 35/38.
32. Hucurât 49/18.
33. Mâide 5/109.
34. A'râf 7/187.
35. Ahzab 33/63.
36. Zührî'nin hadîs rivayet konusundaki hassasiyeti hakkında geniş bilgi için bkn. Talât Koçyiğit, 'İbn Şihâb ez-Zührî (50-124 H)', *AÜİFD*, (Ankara 1976), 51-84.
37. G. H. A. Juynboll, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, çev., Salih Özer, Ankara Okulu Yay., Ankara 2002, 184, 185.